

СПОСОБИ КОРЕКЦІЇ НЕГАТИВНИХ ЗМІН Я-КОНЦЕПЦІЇ БЕЗРОБІТНОГО

В. П. Логвиненко, м. Київ

На основі порівняння психологічних властивостей безробітних, що перебувають на обліку протягом тривалого часу, і безробітних, які нещодавно стали на облік у центрах зайнятості, виявлено психологічні чинники довготривалого безробіття. За головні серед них визначено негативні психічні стани, що виявляють тенденцію до загострення із збільшенням тривалості перебування особи в статусі безробітного і зумовлюють негативні зміни її Я-концепції.

Ключові слова: психологічні чинники довготривалого безробіття, психічні стани безробітних, негативні зміни Я-концепції.

На основе сравнения психологических свойств безработных, недавно ставших на учет в центрах занятости, и безработных, состоящих на учете длительный срок, выявлены психологические факторы длительной безработицы. Как главные среди них определены психические состояния, выявляющие тенденцию к обострению с увеличением времени пребывания лица в статусе безработного и обуславливающие негативные изменения его Я-концепции.

Ключевые слова: психологические факторы длительной безработицы, психические состояния безработных, негативные изменения Я-концепции.

As a result of comparison of the unemployed, who have been registered in the employment centres for a short and long terms psychological factors of long-term unemployment were determined. Among the most important ones are psychological states, which tend to become worse with the growing of the time of unemployment and cause negative changes of Self-concept.

Key words: psychological factors of long-term unemployment, psychological states of the unemployed, negative changes of Self-concept.

Проблема. Запобігання довготривалому безробіттю дає змогу відновлювати робочу силу країни в ситуації кризи професійної зайнятості, пов'язаної з вимушеною втратою працівниками роботи, без втрати якості робочої сили на ринку праці. Виникнення ситуації безробіття загалом не пов'язане з особистісними характеристиками людини, а от динаміка цієї ситуації і її завершення значною мірою від них залежать [1]. Отож вирішення проблеми довготривалого безробіття передбачає актуалізацію тих психологічних ресурсів особистості, які сприяють швидшому подоланню кризи, і корекцію тих негативних

психологічних змін особистості безробітного, що ускладнюють чи блокують виявлення активності в процесі працевлаштування, зокрема негативних трансформацій Я-концепції як інтегрального елемента особистості, що виконує програмувальну роль щодо внутрішньої і зовнішньої активності. З огляду на це важливого значення набуває виявлення психологічних чинників переходу безробітних у розряд “довготривалих”.

Зміст психологічної роботи з безробітними, способи запобігання довготривалому безробіттю потребують науково-методичного обґрунтування та розвитку.

Мета статті: з’ясувати негативні психологічні зміни в умовах безробіття та визначити способи корекції цих змін.

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів (О. В. Киричук, Ф. Є. Василюк, В. О. Ганзен, Е. Ф. Зеєр, Н. Д. Левітов, Л. Пельцман, Г. Сельє, А. Елліс) розкриваються різні аспекти впливу втрати роботи, кризи, пов’язаної з вимушеним незадоволенням професійної потреби, на психічний стан особистості. Принципова зміна умов, пов’язана з вимушеною професійною кризою, викликає психологічні зміни особистості (Л. І. Анциферова, Е. Ф. Зеєр, Є. О. Климова, Л. М. Мітіна, О. В. Киричук та ін.). Особистісна концептуалізація цих змін зумовлює трансформацію Я-концепції, що супроводжується зниженням її інтегрованості через суперечливість первинних концептуалізацій. З’ясувалося, що тривалість стану безробіття зумовлює структурну трансформацію особистості за певним типом залежно від психологічних властивостей безробітного, психологічні зміни його особистості (М. О. Бендюков, О. С. Дейнека, К. Р. Ісаєва, О. В. Корчевна, П. Д. Павленко, С. О. Петунова та ін.). Сформовані риси оформлюються у специфічний тип безробітного [2].

Дослідження адаптаційного процесу безробітних С. О. Петуновою [3] підтвердило, що довготривалий стан безробіття викликає структурну трансформацію особистості. Тип трансформації залежить, на думку дослідниці, від індивідних, психічних та особистісних характеристик безробітного [5]. Зміна станів людини, що втратила роботу, має стадійний характер, і ці кілька стійких етапів характеризуються специфічними критеріями, такими як рівень емоційного комфорту, ступінь адекватності уявлень рівню Я-конкурентоздатності, особливості трансформацій особистісних підструктур, вибору стратегії і способу пошуку нового робочого місця, рівень домагань та участі в активних програмах.

За результатами досліджень Ю. М. Плюсніна і Г. С. Пошевньою, у цілому несприятливий психоемоційний статус виявлено у

досить великої частини безробітних – у 45 % чоловіків і 33 % жінок. Зазвичай частка осіб із підвищеним психоемоційним напруженням і невротизмом становить у популяції 15–20 %. Отже, серед безробітних таких людей удвічі більше [4]. Вивчення груп безробітних, які виявляють адаптивні і неадаптивні (неконструктивні) стратегії поведінки, показало, що в останній групі переважають особи із психопатичними схильностями (6–7 % безробітних) [там само].

Під впливом екзогенних факторів у складній життєвій ситуації, якою є безробіття, у людини розвиваються різні форми *аутистичного мислення* на тлі увиразнення тенденцій “зникаючої” поведінки, пограничних розладів (неврозів), що виявляються у втечі в хворобу і у відмові від вирішення наявних проблем чи повному переході з реальності у світ, створений психотичною формою аутизму [2].

Більшість досліджень із психокорекції, коли йдеться про безробітних, стосуються подолання негативних психічних станів, пов’язаних із патологіями, психологічними проблемами, труднощами у вирішенні життєвих завдань. Основну увагу дослідники приділяють розвитку здатності людини до саморегуляції і самоорганізації. Описані в науковій літературі способи корекції негативних психічних станів безробітних та інших груп у стані дезадаптованості, як правило, спираються на теоретичні уявлення автора.

Важливою для психологічної допомоги безробітним вважаємо можливість викликати, розвивати і закріплювати позитивні психічні стани, перетворювати саногенні психічні стани в стійкі з підтримкою вираженої мотивації, що є способом переходу особистості на більш високий рівень розвитку і психологічного здоров’я [5]. За спостереженнями І. Ю. Налімової [2], використання інтегративної, проблемно орієнтованої психологічної допомоги, що поєднує кілька різних психотерапевтичних парадигм, веде до зміни психічних станів людини на трьох рівнях – почуттів, думок, поведінки.

Зарубіжні дослідники (зокрема Дж. Мюллер, Австралія, 1992) експериментально підтвердили, що за допомогою тренінгу особистісного зростання можна істотно знизити рівень депресії та підвищити самооцінку безробітних. Експериментальним шляхом виявлено позитивний вплив соціально-психологічної тренінгової програми для “довготривалих” безробітних, що поєднувала професійне навчання (70 %) і психологічний тренінг (30 %), на їхню самооцінку, хоча рівень нейротизму і психологічного дистресу при цьому не знизився. З’ясовано, що нейротизм і психологічний дистрес істотно залежать від матеріального достатку безробітних (П. А. Грід, М. А. Марчін, Р. Хікс, 1996).

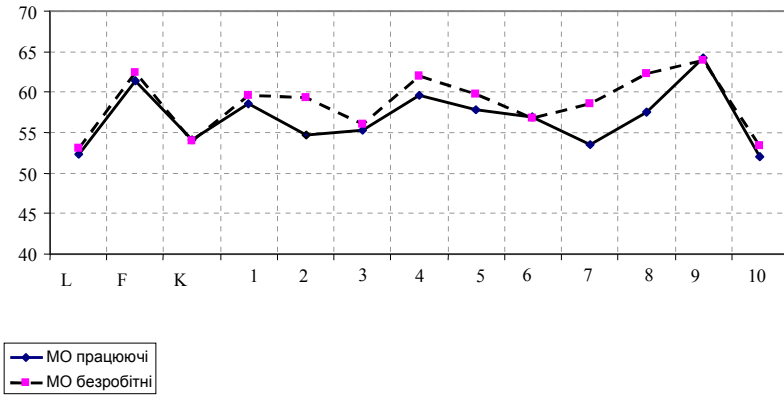
Вивчення та аналіз теоретичних джерел показали, що дослідження способів корекції негативних психологічних змін особистості

безробітних та розвитку їхньої суб'єктно-вчинкової активності перебувають на початковій стадії, переважно на теоретичному рівні, і потребують науково-методологічного опрацювання.

Експериментальне дослідження. Опитуванням і тестуванням за методикою Л. М. Собчик СБМДО (Стандартизований багатофакторний метод дослідження особистості; рос. СМІЛ – Стандартизований багатофакторний метод исследования личности) було охоплено більш як 200 безробітних. Також було опитано 100 працюючих осіб як експертів щодо стратегій поведінки та психологічних станів безробітних. Крім того, для порівняння здійснено тестування ще 45 працівників служби зайнятості, умови праці яких характеризуються високим рівнем стресогенності, напруженості, невизначеності і можуть розглядатися як основа для розвитку дезадаптаційних реакцій і станів.

У ході емпіричного дослідження було виявлено загальні риси, властиві “довготривалим” безробітним, та специфічні психологічні зміни, пов'язані з тривалим безробіттям (понад півроку). Тривалість безробіття як фактор негативних психологічних змін стає вагомим, як правило, тільки через півроку перебування особи в статусі безробітного.

Порівняння середніх значень основних психологічних показників СБМДО для груп працюючих і безробітних показало, що за основними психологічними показниками між респондентами обох категорій (як тих, хто тільки став на облік у центрі зайнятості, так і тих, хто вже давно перебуває на такому обліку) спостерігаються відмінності майже за всіма параметрами (рис. 1). Найбільшою мірою це виявляється в показниках **песимізму, імпульсивності, тривожності, індивідуалістичності, самоконтролю**. Причому якщо для працюючих характерний середній для популяції рівень зазначених параметрів, то в безробітних вони мають більшу вираженість, за винятком самоконтролю, який у працюючих вищий, ніж у безробітних. У досліджуваній вибірці працюючих підвищені самоконтроль, імпульсивність, індивідуалістичність, однак значення цих показників у безробітних набагато вищі. Імовірно, сама тільки втрата роботи і депривація професійної потреби незалежно від психологічних властивостей особистості викликають зростання песимізму, імпульсивності, тривожності, індивідуалістичності і зниження рівня самоконтролю. Між безробітними, які стоять на обліку в центрах зайнятості до півроку, і тими, хто обліковується значно довше, статистично значущих відмінностей за перерахованими параметрами практично не виявлено; у “довгострокових” безробітних дещо вищі показники **песимізму і ригідності**.

1 – самоконтроль; 2 – песимізм; 3 – лабільність; 4 – імпульсивність; 5 – маскулінність; 6 – ригідність; 7 – тривожність; 8 – індивідуалістичність; 9 – оптимізм; 10 – соціальна екстраверсія

Рис. 1. Середні значення (МО) основних психологічних показників СБМДО для груп працюючих і безробітних

Дисперсійний аналіз показав, що дисперсія майже всіх цих параметрів, за винятком тривожності та індивідуалістичності, значно більша для безробітних, ніж для працюючих. Рівень дисперсії для безробітних коливається від 18 до 25 % від значення параметра. Для працюючих рівень дисперсії нижчий – від 10 до 18 %, тобто однорідність даної групи більша. Дисперсія тривожності та індивідуалістичності висока як у працюючих, так і в безробітних. Тобто за даними показниками можна виділити підгрупи в обох категоріях. Працюючим соціальним працівникам більшою мірою, ніж безробітним, властиві соціальна екстраверсія і досить високий рівень оптимістичності. Утім, досліджувана група безробітних демонструє значну неоднорідність: частина з них вирізняється дуже високим рівнем оптимістичності, і серед безробітних трапляються як соціальні екстраверти, так і соціальні інтроверти, тому показник набуває середніх значень.

Рівень соціальної бажаності є високим і в працюючих, і в безробітних, що можна вважати специфічною особистісною рисою, зумовленою умовами праці і ситуації. З високим рівнем соціальної бажаності певною мірою пов'язаний високий рівень оптимістичності, теж властивий обом групам. Причиною цього може бути прагнення опитуваних показати себе з кращого боку під час тестування, а оскільки оптимістичність прийнято вважати соціально схвалюваною рисою, то всі твердження, пов'язані з цією шкалою, актуалізують підсвідоме

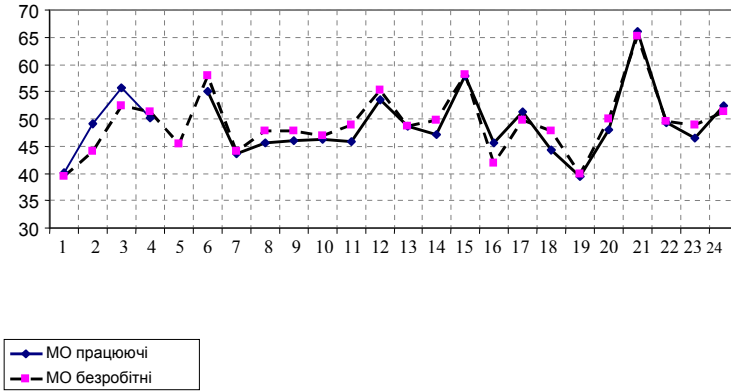
бажання відповісти позитивно. Однак у безробітних високий рівень оптимістичності може свідчити про загострення акцентуацій (гіпертична стадія циклоїдного типу) і виявляє актуалізованість такого механізму психологічного захисту, як “заперечення”, що в цілому свідчить про спотворене відображення реального стану речей. Оптимістичність у безробітних виявляється більш виразно, ніж у працюючих. За параметром оптимістичності безробітні помітно відрізняються між собою, відповідно серед них можна виділити підгрупи.

Зіставлення середніх значень інших психологічних показників (додаткові шкали СБМДО) для груп працюючих і безробітних виявило, що в цілому безробітні порівняно з працюючими виявляють вищі показники *ескапізму, залежності, психопатій, депресій, дезадаптованості, внутрішньої неузгодженості* і дещо нижчі показники *відповідальності, особистісної зрілості, адаптивного потенціалу* і такого параметра, як *комплекс осуду-провини*. Значення варіації цих показників, за даними дисперсійного аналізу, також набагато вищі у безробітних, ніж у працюючих (рис. 2). Це свідчить про те, що і за цими параметрами вибірка безробітних досить неоднорідна. Наприклад, якщо за параметром “задоволеність собою” безробітні виявляють трохи гірше самоставлення, то, взявши до уваги дисперсію показників у різних групах, побачимо, що за цим параметром серед безробітних трапляються такі, самоставлення яких набагато краще, ніж у працюючих, і такі, у кого воно гірше.

Порівняння середніх значень психологічних показників за додатковими шкалами СБМДО для груп працюючих, безробітних до півроку і понад півроку дало змогу виявити певну *загальну тенденцію: ті, що порівняно недавно втратили роботу, менше відрізняються від працюючих, ніж від тих, що перебувають у ситуації безробіття тривалий час* (рис. 3).

Низка психологічних показників, зокрема *сила Я, внутрішня неузгодженість, задоволеність собою, соціальна екстравертованість, невроз*, майже не відрізняються у групах працюючих і тих, хто тільки став на облік, тоді як із довготривалими безробітними виявлено статистично значимі відмінності.

Схоже співвідношення спостережено і щодо стану дезадаптованості, рівень якої в середньому у працюючих навіть вищий, ніж у тих, хто тільки став на облік по безробіттю, однак серед безробітних з часом стан дезадаптованості вже демонструє статистично значимі відмінності (рис. 4). Тобто дезадаптованість зростає і є фактором довготривалого безробіття.

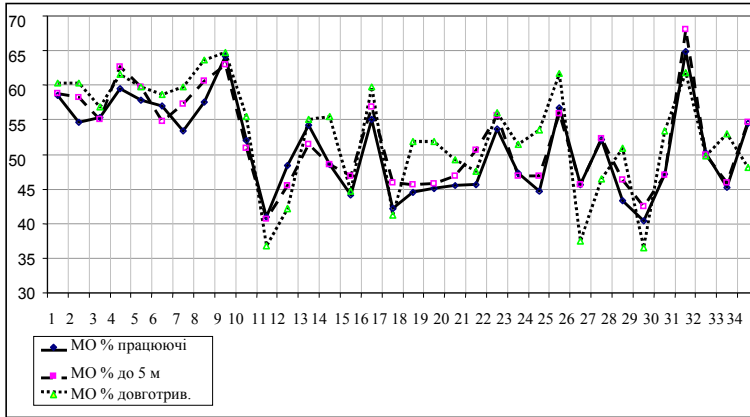

1 – сила Я; 2 – зрілість; 3 – відповідальність; 4 – ставлення до роботи; 5 – низька здатність досягнення мети; 6 – ескапізм; 7 – домінування; 8 – низька адаптивність; 9 – емоційна незрілість; 10 – сімейна дисгармонія; 11 – приховані психопатії; 12 – чисті психопатії; 13 – невроз; 14 – залежність; 15 – невротизм; 16 – комплекс провини; 17 – депресивні реакції; 18 – депресія; 19 – толерантність до стресу; 20 – дезадаптованість; 21 – соціально-на відповідальність; 22 – відсутність саморозвитку; 23 – внутрішня неузгодженість; 24 – задоволеність собою

Рис. 2. Середні значення психологічних показників додаткових шкал СБМДО для груп працюючих і безробітних

Отже, у ситуації безробіття особистість зазнає певних психологічних змін, її психологічний стан у цілому погіршується, натомість посилюються психологічні особливості, які погіршують здатність особистості до адаптації в складних умовах. Порівняльний аналіз показав, що із зростанням тривалості безробіття зростає і вираженість таких параметрів, як *залежність, індивідуалістичність, ескапізм, песимізм, депресія, невроз, сімейна дисгармонія*, разом з тим зменшуються *сила Я*, тобто *здатність до самостійного вибору і до вольової регуляції активності* з досягнення поставлених цілей та власних планів, *рівень особистісної зрілості* (параметр, який прийнято вважати інтегральним вираженням суб'єктності). Довготривалим безробітним від самого початку переживання ситуації безробіття, а точніше – ще до ситуації безробіття, були властиві такі риси, що загострилися і поглибилися із збільшенням часу перебування в статусі безробітного: *низький адаптивний потенціал, низька толерантність до стресу, слабкість Я, емоційна незрілість, високий*

нейротизм, невроз, відсутність комплексу осуду-провини, внутрішня неузгодженість, незадоволеність собою, соціальна екстравертованість, висока ригідність (стереотипізованість мислення), специфічне ставлення до роботи (гіпервідповідальність і професійний маргіналізм).

1 – самоконтроль; 2 – песимізм; 3 – лабільність; 4 – імпульсивність; 5 – маскулітність; 6 – ригідність; 7 – тривожність; 8 – індивідуалістичність; 9 – оптимізм; 10 – соціальна екстраверсія; 11 – сила Я; 12 – зрілість; 13 – відповідальність; 14 – ставлення до роботи; 15 – низька здатність досягнення мети; 16 – ескапізм; 17 – домінування; 18 – низька адаптивність; 19 – емоційна незрілість; 20 – сімейна дисгармонія; 21 – приховані психопатії; 22 – чисті психопатії; 23 – невроз; 24 – залежність; 25 – невротизм; 26 – комплекс провини; 27 – депресивні реакції; 28 – депресія; 29 – толерантність до стресу; 30 – дезадаптованість; 31 – соціальна відповідальність; 32 – відсутність саморозвитку; 33 – внутрішня неузгодженість; 34 – задоволеність собою

Рис. 3. Середні значення психологічних показників СБМДО для груп працюючих, безробітних до півроку і понад півроку

Стан дезадаптованості безробітного найгіршим чином пов'язаний із тривалістю періоду безробіття. Цей зв'язок взаємозумовлений: дезадаптованість є фактором довготривалого безробіття, із збільшенням періоду безробіття стан дезадаптованості поглиблюється майже у всіх безробітних.

Як показали результати дослідження, дезадаптованість “довготривалих” безробітних виявляється в цілому комплексі властивостей: високому рівні депресії ($r=0,84$ при $p=0,05$), неврозу (0,79), тривожності (0,75), невротизму (0,73), а також високих показниках “невротичної тріади” – невротичного надконтролю (0,53), песимізму (0,63), емоцій-

ної лабільності (0,38); високому рівні соціальної бажаності (0,56), незадоволеності собою (погіршеному самоставленні) (0,70), внутрішній неузгодженості (0,82), вираженому страху соціального контакту.

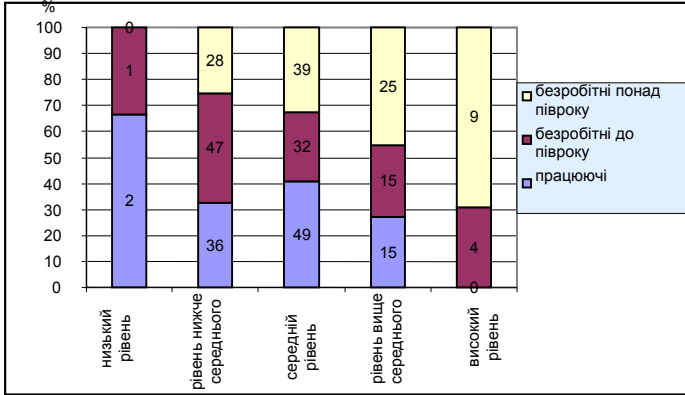

Рис. 4. Деадаптованість працюючих і безробітних

Страх соціального контакту є виявом певного змісту Я-концепції, що поєднується з такими переконаннями: власна нездатність знайти індивідуальний підхід до іншої людини ($r=0,43$), нездатність скласти об'єктивне судження (звідси – здійснити оптимальний вибір) (0,45), відчуття втоми і власної неадекватності (0,54), відчуття страху невдач (0,38), прагнення справити позитивне враження і відповідати всім вимогам (0,56) у поєднанні з незадоволеністю собою, сфокусованість на побутових проблемах (0,30), які поглиблюють відчуття дезадаптованості і відображаються в образі Я.

Обернений зв'язок виявляє дезадаптованість із самоактуалізацією ($r=-0,57$), яка є психологічним корелятом активності безробітних. Це означає, що безробітні у стані дезадаптації не виявляють активності щодо працевлаштування й намагаються зазвичай уникнути вирішення цієї проблеми.

На основі детального аналізу комплексів параметрів, які прийнято вважати характерними, ми з'ясували, що *предиспозицію розвитку дезадаптованості виявляють люди з неузгодженою Я-концепцією, у яких різні образи свого Я не інтегровано в єдиний концептуальний образ*. За даними кореляційного аналізу, із зростанням тривалості періоду перебування в статусі безробітного внутрішня неузгодженість особистості зростає ($r=0,58$, $p=0,05$), посилюється її прагнення будь-що відповідати соціальним вимогам (соціальна бажаність $r=0,38$). При

цьому не йдеться про підвищення власної активності з пошуку роботи, фокусування на результатах пошуку (0,43). Деяко погіршується також самоставлення (0,32), з'являється відчуття втоми, розмивається відчуття ідентичності (0,30).

Вплив тривалості періоду безробіття – це вплив усього комплексу негативних факторів, які можна розглядати як зовнішні і внутрішні умови психологічних змін. Залежно від наявності чи відсутності пре-диспозицій негативні зміни розвиватимуться не у всіх безробітних.

Під час попередніх досліджень ми виявили, що саме *суб'єктність є запорукою підвищення активності безробітного, вибору ним ефективних стратегій, а відтак успішного подолання ситуації безробіття* [6]. На основі вивчення психологічних властивостей безробітних як суб'єктів життєдіяльності, які вирішують проблему працевлаштування, було розроблено програму психологічного тренінгу “Підвищення рівня суб'єктності особистості в умовах професійного самовизначення”. Апробацію тренінгу було проведено у двох групах за участі 50 переважно “довготривалих” безробітних. Тренінг зазначеної тематики як груповий метод роботи в поєднанні із психологічною консультацією учасників (переважно щодо професійного самовизначення) як індивідуальною формою роботи виявився досить ефективним засобом прискорення працевлаштування “довготривалих” безробітних навіть в умовах економічної кризи, коли кількість вакансій різко скоротилася. За результатами апробації розробленого нами тренінгу, 40 % його учасників працевлаштувалися протягом двох місяців після тренінгу, а загалом протягом чотирьох місяців працевлаштувалися 73 % учасників, і це при тому, що хорошим показником застосування тренінгу вважається, як правило, працевлаштування 40 % учасників протягом чотирьох місяців.

Запропонований нами спосіб роботи є інноваційним. Інноваційність нашого методу полягає не тільки в новому підході до безробітного як до суб'єкта життєдіяльності, який вирішує життєві проблеми (ключовою серед них є проблема працевлаштування), а й у поєднанні групової роботи з індивідуальною у формі надання психологічних консультацій безробітним. При цьому наш підхід до ситуації безробіття спирався на використання під час тренінгу методів різних теоретичних напрямів. Наприклад, когнітивно-біхевіоральний метод передбачав усвідомлення своєї системи ставлень, осмислення проблеми, пошук альтернативних рішень як в індивідуальній, так і в груповій роботі, як у діалогічному режимі (у парах), так і в монологічній формі (розповідь кожного учасника для всієї групи). Для усвідомлення учасниками тренінгу власних ставлень, цінностей і смислів було застосовано метод арт-терапії. Тут під час обговорення артефактів робота проводилася в індивідуальній та індивідуально-груповій формах.

Важливим завданням було не тільки досягти саморозуміння і самоприйняття – акцент ставився також на пошуку оптимального виходу із становища. Наприклад, однією з обов'язкових вправ було малювання на тему “Суть потреби, конкретизація потреби”. При цьому враховувалося, що в безробітного поряд із депривацією професійної потреби депривується цілий ряд інших потреб: від потреби в повазі (зовнішня умова нормальної життєдіяльності особистості) до потреби в автентичності – “бути собою” (внутрішня умова), від потреби в організованості часу (інструментальна) до потреби у власній суспільній користі (екзистенційна, що не збігається з потребою в суспільно корисній праці, оскільки розуміється як власна користь для людства, світу).

Висновки. На основі аналізу теоретичного матеріалу і результатів експериментального дослідження було виявлено таке:

1. Психологічна допомога у тому вигляді, у якому вона надається сьогодні службою зайнятості, є малоефективною. Проблема надання психологічної допомоги безробітним у службі зайнятості досі залишається не вирішеною.

2. Безробіття викликає ряд негативних психічних станів, які впливають на поведінку безробітних і зумовлюють трансформацію Я-концепції.

3. Цілеспрямована інтегративна, проблемно орієнтована психологічна допомога безробітним, що базується на використанні методів психологічних впливів різних психологічних напрямів через поєднання групової (тренінгової) та індивідуальної (консультативної) роботи на основі виявлення, розвитку і закріплення позитивних психічних станів, може знизити рівень проявів негативних психологічних станів безробітних.

4. Актуалізація психологічного суб'єкта – породження нових моделей взаємодії індивіда чи групи зі світом завдяки актуалізації раніше зафіксованих моделей взаємодії у процесі розвивальної психологічної взаємодії під час психологічного тренінгу – є механізмом формування психологічної готовності до усвідомлюваного працевлаштування.

Література

1. Бендюков М. А. Эмоциональное переживание кризиса занятости / М. А. Бендюков // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6. Философия, политология, социология, психология, право, международные отношения. – 2008. – № 2. – С. 88–89.
2. Налимова И. Ю. Психологическая коррекция психического состояния женщин – клиентов службы занятости : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / И. Ю. Налимова. – Санкт-Петербург, 2007. – 249 с.
3. Петунова С. А. Социально-психологические особенности адаптации безработных к современным требованиям рынка труда : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / С. А. Петунова. – Чебоксары, 2004. – 201 с.

4. *Плюснин Ю. М.* Социальная психология безработного / Ю. М. Плюснин, Г. С. Пошевнёв. – Новосибирск : ЦСА, 1997. – 84 с.
5. *Некрасова Ю. Б.* Особенности диагностики при реабилитации людей с нарушениями речевого общения / Ю. Б. Некрасова // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 123–129.
6. *Киричук О. В.* Я-концепція особистості в контексті суб'єктно-вчинкової парадигми / О. В. Киричук, В. П. Логвиненко // Збірник наукових праць VI Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 1 / відп. ред. О. В. Киричук. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – С. 85–98.

© Логвиненко В. П.

ФАКТОРИ ЛОЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

О. О. Нагірна, м. Львів

Розкривається зміст поняття лояльності персоналу в комерційних організаціях. Розглядаються фактори, що формують і здійснюють вплив на зміни в лояльності персоналу комерційних компаній, а також форми прояву та демонстрації лояльної і нелояльної поведінки з боку працівника.

Ключові слова: лояльність, фактори, задоволеність, психологічний клімат у колективі, мотивація, кар'єрні орієнтації, задоволеність роботою, психологічна атмосфера.

Раскрывается содержание понятия лояльности персонала в коммерческих организациях. Рассматриваются факторы, формирующие и осуществляющие влияние на изменения в лояльности персонала коммерческих компаний, а также формы проявления и демонстрации лояльного и нелояльного поведения со стороны работника.

Ключевые слова: лояльность, факторы, удовлетворенность, психологический климат в коллективе, мотивация, карьерные ориентации, удовлетворенность работой, психологическая атмосфера.

In the article the concept of loyalty of personnel in commercial organizations is considered; factors which influence on changes in loyalty of personnel of commercial companies are highlighted; forms of display and demonstration of loyal and disloyal conduct are from the side of worker are discussed.

Key words: loyalty, factors, satisfaction, psychological climate, is in a collective, motivation, quarry orientations, satisfaction by work, psychological atmosphere.